

УДК 370.18 (477)

ПОЛІЩУК Роман Володимирович,старший викладач кафедри фізичного виховання
Черкаського національного університету імені Богдана
Хмельницького
e-mail: polishchuk@ukr.net**ІНЕРЦІЯ АНТИЧНИХ ІДЕЙ (ТІЛО)ВИХОВАННЯ В ЕПОХУ ВІДРОДЖЕННЯ**

На основі аналізу низки сучасних педагогічних джерел у статті студіюється проблема реалізації ідей античної системи освіти й виховання, зокрема античних ідей тіловиховання та фізичного здоров'я в епоху європейського Відродження. Наголошується на виразній тяглоті відповідної проблематики в навчально-виховних закладах різних типів у країнах Західної Європи, на виразній ролі тогочасних мислителів у поширенні гуманістичних ідей античності, в тому числі й у царині фізичного виховання як складника гармонійності виховання. Водночас відзначається очевидний консерватизм і свідоме відторгнення названих античних ідей і досвіду в країнах Сходу, Азії, в Московському царстві, де виразно домінувала релігійно-духовна сфера (церква) над світською.

Ключові слова: антична система виховання, тіловиховання, фізичне здоров'я, епоха Відродження, епоха Середньовіччя, гармонійне виховання, видатні педагоги й мислителі, Західна Європа, Схід, Московське царство.

Постановка проблеми. Феномен античної культури взагалі та фізичної культури зокрема в ній вже багато століть магнетично привертає увагу дослідників із різних сфер науки й культури, які прагнуть збагнути неперехитність ідей античності в поступовій світовій, передовсім європейської цивілізації. У царині освіти й виховання античність стала джерелом педагогічної думки і педагогічної практики західного світу на тривалу перспективу. Як ідеї античного світу зі сфери фізичної культури й виховання реалізовувалися в педагогіці епохи європейського Відродження, і прагнутимемо з'ясувати в цій розвідці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про фізичні вправи, їх значення для розвитку та зміцнення людського організму писали всі італійські мислителі й педагоги Відродження – Е.С. Пікколоміні, Л.Б. Альберті, П.П. Верджеріо, М. Пальмієрі та інші, а природознавці та лікарі зробили спробу підвести під їхні ідеї власне обґрунтування. Підсумком став фундаментальний трактат Дж. Меркуріале «Мистецтво гімнастики» (1601 р.). У гуманістичних школах Вітторіно да Фельтре та Гуаріно да Верона серйозна увага приділялася фізичним вправам. Там вони були введені в обов'язкову навчально-виховну програму, оскільки, на думку педагогів, сприяли здоров'ю, зміцненню тіла, моральному загартуванню, а також слугували передумовою для результативніших розумових занять [4, с. 372].

Антична традиція була поєднана у гуманістичній програмі з лицарською підготовкою воїна, яка за доби Відродження зазнала суттєвої трансформації внаслідок військово-технічних змін (поява вогнепальної зброї). Невипадково у педагогічному трактаті П.П. Верджеріо приділено багато уваги військово-спортивному вихованню – на зразок як спартанського, так і лицарського [3, с. 117–120]. Л.Б. Альберті уважав, що поряд із освітою молоді належить «навчатися таким благородним вправам і навичкам, не лише потрібним у житті, але й похвальним, як верхова їзда, фехтування, плавання» [3, с. 161]. М. Пальмієрі рекомендував юнакам «для розвитку тіла» заняття зі зброєю, турніри, джостри (збройні поєдинки), верхову їзду та «будь-які вправи на спритність» [6, с. 188].

За мету у статті поставлено завдання дослідити реалізацію ідей античності зі сфери фізичної культури й виховання в педагогіці епохи Відродження.

Виклад основного матеріалу. Історія світової педагогіки й освіти достатньо виразно демонструє вельми тривалу в часі й поширену в просторі тяглість еллінських педагогічних ідей навіть після занепаду Римської імперії, а також у часи активної християнізації європейського простору та внутрішньохристиянських міжконфесійних протистоянь. Правда, сфери тіловиховання (фізичного виховання та фізичного здоров'я) означена тяглість торкається меншою мірою порівняно зі сферою інтелектуальною й, особливо, духовною

(морально-релігійною). Інколи висловлювалися ідеї гармонійного виховання, зокрема, релігійним діячем Максимом Ісповідником, котрий людину вважав мікросвітом, єднальною ланкою між тілесним і духовним, а отже, «людина повинна формуватися гармонійно» [1, с.100], однак сфери фізичної, сфери «виховання тіла» ці судження практично не стосувалися. Лише ближче до рубежу ер («до нашої» та «нашої»), як засвідчує історія педагогіки, коли ще досвід еллінської педагогічної думки був на достатній силі й популярності, його вплив, у т.ч. в царині тіловиховання (фізичного виховання, здоров'я), відчувався, зокрема, в кельтів і германців. Юлій Цезар, який вів тривалі війни з германцями, звертав увагу на побут і виховання своїх супротивників, «на різні прийоми загартування, різноманітні воєнні вправи, привчання юнацтва до тягот суворого способу життя, на турботу про фізичне виховання. Все це високо цінувалося в германців» [там само, с.85]. Але назагал можна висловити, що епоха візантизму, раннього середньовіччя і власне середніх віків на європейському просторі знаменувалася помітним послабленням уваги до сфери тіловиховання (фізичного виховання і здоров'я) у практиці освітніх закладів різних типів і форм. Григорій Ващенко, який уважно студіював проблему, слушно зауважив, що «середні віки відійшли від ідеї гармонійності і всебічності, що була покладена в основу грецького виховання» [2, с. 278].

Певною мірою утримали античні традиції щодо фізичного гартування молоді в середні віки у так званих лицарських школах, система виховання в яких мотивувалася передовсім суспільно-соціальними обставинами, бажанням, потребою чи необхідністю відстоювати своє чи захоплювати чуже. Такий стиль буття детермінував «особливий тип військово-фізичного, лицарського виховання... Лицарі створили для своїх дітей систему світського виховання, в якій *«семи вільним мистецтвам»* шкільної освіти (граматика, риторика, діалектика, арифметика, геометрія, астрономія і музика – курсив наш, *Р.П.*) протиставлялися *«сім лицарських добродійностей»* [3, с.25]. До згаданих лицарських добродійностей якраз і зараховувалися риси зі сфери фізичного виховання, котрі вимагали відповідного фізичного здоров'я. Малися на увазі верхова їзда, плавання, стрільба з лука, метання списа, фехтування, полювання, гра в шахи та інші відповідні часові дійства. Певні навички фізичної досконалості виховувалися і в дівчат (передовсім уміння танцювати), звичайно ж, шляхетного походження.

Вельми важливим етапом цивілізаційного поступу людства стала епоха європейського Відродження – «прекрасна сторінка в історії світової культури, педагогічної думки» [4, с.121] – про яку написано надзвичайно багато, в тому числі щодо сфери гармонійного розвитку людини як основної цінності. Природно, що гуманістичний ідеал гармонійності вбирав у себе і фізичну досконалість здорової людини, далі розвиваючи й поглиблюючи відповідні ідеї античності: «Базуючись на розумінні людини як природної єдності тіла й душі, – зауважує один з учених, – і виходячи з мети, яку ставило перед собою суспільство, – підготувати фізично і духовно здорового, активного й життєстійкого громадянина, – фізичне виховання як *компонент формування гармонійної особистості* (курсив наш – *Р.П.*) в епоху Відродження розглядалося ширше, ніж в античні часи» [1, с.117]. Здоров'я та фізична досконалість гуманістами Відродження розумілися і як запорука успішної трудової діяльності людини, виконання нею такого свого громадянського обов'язку. Означений гуманістичний поступ передбачав і домінування світськості над попередніми церковно-релігійними постулатами, антропоцентризму над теоцентризмом. «Коли раніше Церква пропагувала умертвіння тіла, – нотується в одному з джерел, – то тепер (в епоху Ренесансу – *Р.П.*) зароджується піклування про здорове тіло, про гарний зовнішній вигляд, гарну поставу, граційні рухи, гармонійну статуру. Розробляються рекомендації з гігієни. Гімнастичні вправи, забави, плавання, танці, ритміка, перебування на свіжому повітрі стали предметом дискусій і реалізувалися на практиці (хоча не розвинулися в якусь окрему систему фізичного виховання)» [5, с.31].

У численних педагогічних виданнях, підручниках і посібниках достатньо широко проаналізовано педагогічні ініціативи багатьох діячів епохи Відродження, зокрема й тих, хто особливу увагу фокусував на аналізованій нами проблематиці. З-поміж інших ренесансних

мислителів і практиків (Л. Бруні, Л. Валла, Т. Мор, Е. Роттердамський та ін.) сферу гартування фізичного здоров'я та фізичного виховання чи не найглибше означив Вітторіано де Фельтре у практиці своєї школи «Будинок радості». Принагідно звернемо увагу на відчутну суголосність звучання назви цієї школи зі «школою радості» В.Сухомлинського. Італійський педагог розмістив свою школу серед природи і прагнув виховати в ній гармонійну особистість, розвиваючи «тіло, розум і серце». Щодо сфери «тіла», то учні школи багато займалися фізичними вправами: верховою їздою, спортивною боротьбою, стрільбою з лука і фехтуванням, плаванням і бігом, воєнізованими іграми. Що теж важливо, в учнів виховувалися навички особистої гігієни, помірності в харчуванні тощо.

Певною особливістю оприлюднення педагогічних ідей в епоху Відродження була їх «презентація» через есеїстичні чи художні твори. Маються на увазі, скажімо, «Спроби» М. Монтеня, «Похвала глупоті» Е. Роттердамського, «Утопія» Т. Мора, «Гаргантюа і Пантагрюель» Ф. Рабле та ін. Щодо останнього з творів, то його відомий педагог П. Лесгафт особливо виокремлював як такого, що в ньому виразно і яскраво відтворено систему гармонійного виховання юнака Пантагрюеля, і що в тому вихованні вельми важливу роль відведено гартуванню фізичної досконалості і здоров'я. П. Лесгафт у своїх аналітичних судженнях не тільки осмислює закладені в романі Ф. Рабле педагогічні ідеї, але й подає розлогі цитати твору з відповідним змістом [див.: 6, с.146-151].

На теренах країн Сходу, Азії, Закавказзя, в Московському царстві епохи Середньовіччя процеси навчання й виховання перебували майже цілком під контролем панівних релігійних течій і відповідних культових структур, котрі, у свою чергу, переймалися передовсім і майже винятково субстанцією духу (душі) людини, а категорія «форми» (тіла) майже зовсім не бралася до уваги саме в сенсі плекання фізичного здоров'я, гарту, виховання. Скажімо, саме з мотивів збереження «істинності віри» в пізньосередньовічній Московії був поставлений своєрідний бар'єр перед можливими західними впливами, в т.ч. в царині розвитку й поширення педагогічних ідей, невід'ємним складником яких у Європі, як зазначено вище, було і фізичне виховання та фізичне здоров'я. І лише у XVII ст. з'являються ознаки певного інтегрування західноєвропейських педагогічних ідей, а згодом і поглиблення західних впливів у шкільній справі. До речі, такий поступ відбувається в Московському царстві значною чи й вирішальною мірою завдяки вихідцям із України, зокрема, випускникам Києво-Могилянської колегії (згодом – академії). Але, знову ж таки, сфера тіловиховання (тобто виховання фізичного, оздоровлювального) ще довго лишалася на периферії педагогічної теорії і практики в північно-східних землях. Навіть на рубежі XIX–XX століть російський педагог П. Лесгафт, завершуючи свій нарис про історію фізичного виховання у світовій практиці, зазначав таке: «Закінчуючи цей історичний нарис фізичної освіти різних країн і періодів, доводиться зізнатися, що, на відміну від усіх країн Європи (за винятком хіба південно-східних), у Росії дотепер нічого не зроблено для з'ясування і встановлення цієї справи (тобто – фізичної освіти, виховання – *Р.П.*) в наших сім'ях і школах... Як відкриті, так і закриті школи в нас лишають фізичну освіту дітей майже без уваги, віддаючи завідування цією справою цілковитим невігласам, ... або залишаючи без усякої уваги фізичний розвиток дитини...» [6, с.285–286].

Висновки. Отже, в епоху Відродження ідеї античності помітно активізувалися, але тільки в західному світі. У країнах Західної Європи XVI–XVIII ст. спостерігається очевидний поступ у генеруванні й систематизації педагогічного досвіду й педагогічних ідей, у т.ч. в актуальній для нашої статті сфері фізичного виховання та фізичного здоров'я. Власне, розгортається той період історії фізичної освіти дітей і молоді, що його П. Лесгафт назвав періодом науковим. Тут мовиться про спадщину великих європейських педагогів Я.А. Коменського, Д. Локка, Ж.Ж. Руссо, Й.Г. Песталоцці та ін. Кожен із названих педагогів-мислителів у системах своїх педагогічних візій, обстоюючи ідеї всебічного розвитку особистості, помітне місце і значення відводив для теорії і практики фізичного виховання та фізичного оздоровлення дітей. Зауважимо, кожен по-своєму і різною мірою.

Список використаної літератури

1. Пискунов А. И. История педагогики и образования: От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX века / А. И. Пискунов. – М. : Сфера, 2001. – 512 с.
2. Вашенко Г. Твори: Т.4.: Праці з педагогіки та психології / Г. Вашенко. – К. : Школяр–Фод, 2000. – 416 с.
3. Левківський М. В. Історія педагогіки. Навчальний посібник / М. В. Левківський, О. М. Микитюк. – Харків : ОВС, 2002. – 240 с.
4. Джури́нский А. Н. История педагогики / А. Н. Джури́нский. – М. : Владос, 1999. – 432 с.
5. Сисоєва С. Нариси з історії розвитку педагогічної думки / С. Сисоєва, І. Соколова. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 308 с.
6. Лесгафт П. Ф. Собрание педагогических сочинений: В 4 т. / П. Ф. Лесгафт. – Т.1. – М. : Физкультура и Спорт, 1951. – 444 с.

References

1. Piskunov, A. I. (2001). *History of pedagogy and education: From origin of upbringing in the primitive society to the end of the twentieth century*. Moscow: Sphere (in Russ.).
2. Vashchenko, H. (2000). *Works: V. 4: Proceedings in Pedagogy and Psychology*. Kyiv: Pupil–Foda (in Ukr.).
3. Levkivsky, M. V., Mykytyuk, O. M. (2002). *History of Pedagogy*. Kharkiv: OVS (in Ukr.).
4. Dzhuryynsky, A. N. (1999). *History of pedagogy*. Moscow: Vlados (in Russ.).
5. Sysoyeva, S., Sokolova, I. (2003). *Essays on history of development of pedagogical thought*. Kyiv : Center of educational literature (in Ukr.).
6. Lesgaft, P. F. (1951). *Collection of pedagogical works: In 4 volumes. Vol. 1*. Moscow: Physical Culture and Sport (in Russ.).

POLISHCHUK Roman,

Ph.D in Pedagogy, Senior Lecturer of Physical Training Department,
Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University
e-mail: polishchuk@ukr.net

INERTIA OF ANCIENT IDEAS OF (BODY)EDUCATION IN RENAISSANCE EPOCH

Abstract. *Introduction. The analysis of realization of idea of the ancient system of education and upbringing in the epoch of European Revival is conducted in the article, and also the attention is paid to the realization such ideas in Asia, East and Muscovy. Naturally, the main attention is paid to the problems of body-education (physical education, improving health ext), how it was understood and realized in ancient world and Renaissance age. For more detailed study of the declared theme in research labours of the known scientists are used from noted issues. In particular it is concluded, that epoch of Byzantium era, early Middle Ages and actually Middle ages on the average European space is signified noticeable weakening of attention to the sphere of physical education in practice of educational establishments of different types and forms.*

Purpose of the paper is determined by the necessity to study the implementation of the ideas of antiquity from the sphere of physical culture and upbringing in pedagogy of Renaissance epoch.

Results. Ancient traditions to a certain extent kept in relation to the physical temper of young people in Middle ages in the so-called knight's schools, the system of education in which was motivated primary by publicly social circumstances, desire, demand or necessity to defend it or capture foreign. This style of being defines «a special type of military physical education of knights».

It becomes firmly established in the article, that the most important stage of civilization advancement of humanity has become the era of European Renaissance, which it is written extraordinarily much, including in relation to the sphere of harmonious development of man as basic value.

Naturally, that the humanistic ideal of harmony absorbed physical perfection of healthy person, further developing and deepening the proper ideas of antiquity.

Originality. The results given in the paper are obtained for the first time.

Conclusion. A general conclusion is that ancient ideas of body-education were widely realized and developed in Europe of time of the Renaissance.

Keywords: *ancient system of education, body-education, physical health, Renaissance, Medieval era, harmonious education, outstanding educators and thinkers, Western Europe, East, Muscovy.*

*Одержано редакцією 17.04.2016
Прийнято до публікації 19.04.2016*